

جاذبه های گردشگری شهرستان زابل، امکانات و محدودیت ها با استفاده از مدل (SWOT)

- ^۱دکتر معصومه حافظ رضازاده، ^۲مرضیه دارائی، ^۳فرشته عرب، ^۴* بهروز مختاری
- ۱- استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان
- ۲- دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد، جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان
- ۳- دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان
- ۴- کارشناس جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان

چکیده

امروزه گردشگری به عنوان یک صنعت جهت توسعه اقتصادی کشور محسوب می شود. از جمله عواملی که سبب جذب گردشگر و توسعه گردشگری در یک منطقه می شود وجود جاذبه ها و توان های گردشگری در یک منطقه می شود. وجود جاذبه ها و توان های گردشگری در همه شاخه های گردشگری از جمله طبیعی، تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، ورزشی و غیره می باشد. جاذبه های گردشگری در هر منطقه جزء سرمایه های منحصر به فرد آن منطقه محسوب می شود. توسعه صنعت گردشگری نیازمند برنامه ریزی جامع و کارآمد در استفاده از این توان ها و جاذبه ها می باشد تا سبب توسعه بخش های مختلف منطقه از جمله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می شود. با توجه به اینکه شهرستان زابل دارای امکانات و جاذبه های گردشگری فراوانی به ویژه در بخش فرهنگی و تاریخی می باشد می توان با شناسایی و سرمایه گذاری و برنامه ریزی مناسب بر روی این جاذبه ها شرایط جذب توریست و گردشگر را فراهم کرد. که در نهایت توسعه شهر و همچنین استان را در پی خواهد داشت. در این پژوهش سعی بر این شده است که با شناخت قابلیت ها و توانمندی های گردشگری شهرستان زابل امکانات و محدودیت های موجود در توسعه صنعت گردشگری را ارائه دهیم.

واژه های کلیدی: گردشگری - شهرستان زابل - امکانات - محدودیت ها

۱. مقدمه

امروزه گردشگری به عنوان یکی از توان های بالقوه توسعه منطقه ای در کنار سایر فعالیت ها محسوب می شود و گردشگری در جهان به عنوان صنعت بدون دود شناخته می شود. بین رشد و توسعه گردشگری و رشد و توسعه اقتصادی شهر رابطه مستقیم وجود دارد، از سال ۱۷۵۰ میلادی به بعد که انقلاب صنعتی رخ داد اوقات فراغت در زندگی انسان ها، بیشتر شد و با توجه به ماشینی شدن صنایع، انسان ها اوقات بیشتری را داشتند که برای گذران این اوقات به تفریح و سفر روی می آورند.

از این دوران به بعد کم کم مفهوم گردشگری توسعه پیدا کرد و امروزه گردشگری به عنوان یکی از مهمترین راه کارهای گذران اوقات فراغت محسوب می شود. با توجه به اینکه استان سیستان و بلوچستان دارای پتانسیل ها و امکانات گردشگری فراوانی می باشد، شهرستان زابل از این قاعده مستثنا نیست. و انواع جاذبه های گردشگری، فرهنگی، تاریخی، اجتماعی و طبیعی را دارا می باشد، می توان با رفع مشکلات، موانع و محدودیت هایی که در بخش صنعت گردشگری و جذب گردشگر وجود دارد به توسعه شهرستان کمک نمود.

۲. مبانی نظری

کلمه گردشگری ترجمه واژه توریسم اگرچه در اصطلاح عموم پذیرفته شده و قابل شناسایی نیست و کمتر مورد استفاده قرار می گیرد و اکثر مردم واژه گردشگری را به نام جهانگردی و ایرانگردی و اصطلاح جافاتده توریسم یا توریسم می شناسد. و این اصطلاح را در برخی از مجامع علمی و اجرایی کشور نیز می توان مشاهده کرد.

اما اگر معنای مستتر در جهانگردی و ایرانگردی را مترادف با گردشگری در نظر گرفته شود، به نظر نگارنده گردشگری و جهانگردی نوعی و جزئی از فعالیت گردشگری است و واژه گردشگری تا حدودی بواسطه نبوده و واژه گردشگری در فرهنگ های پارسی مانند فرهنگ دهخدا و معین باشد و از سوی دیگر بواسطه آن است که این لغت به تنهایی برای تعیین مجموعه ای از ایده ها به کار می رود. به دلیل تفاوت حوزه مطالعه در یک سلسله از رشته های علمی مانند جغرافیا، اقتصاد، تجارت، جامعه شناسی، مردم شناسی و... می باشد و ساختارهای مختلف تعلقی در این رشته ها ناچاراً منجر به تفاوت هایی در تعریف، تفاسیر و آینده نگری و از سوی دیگر اهمیت آن شده است. (گردشگر شهری/ ۱۳۸۶ / ۱۱)

مفهوم گردشگری شهری (urban tourism) از دهه ۱۹۸۰ وارد فهرست تحقیقات شد. وقتی که روشن شد شهرهای بسیاری به

سمت مقاصد مهم در حال پیشرفت بودند، مسافرت کاری و مسافرت شهری در تمام ایام سال جریان داشته است و اوقات فراغت مهمتر شده است و تعداد گردشگران شهری به طور روزافزونی افزایش یافته است. (دینداری/ ۱۳۸۴ / ۳)

تمامی افرادی که کشور خود را به قصد کشور دیگر ترک و کمتر از یک سال در خارج اقامت نموده و برای هزینه اقامت خود هیچ گونه درآمدی در کشور مورد بازدید نداشته باشند توریست شناخته می شوند. (رضوانی/ ۱۳۷۹ / ۱۷)

اصطلاح توریسم و توریست اولین بار در سال ۱۹۳۷ توسط جامعه ملل مورد استفاده قرار گرفتند. گردشگری به سفر به خارج از کشور و با مدت زمان بیش از ۲۴ ساعت اطلاق می شود. (پاپلی/ ۱۳۸۵ / ۳۷)

۳. معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان زابل با حدود ۲۵۵۰۴۴ نفر جمعیت در جنوب خاوری ایران و شمال سیستان و بلوچستان با مساحتی بالغ بر ۱۳۱۵۲ کیلومترمربع بین مدار ۳۱ درجه و ۱۰ دقیقه و ۳۰ ثانیه عرض شمالی و ۶۱ درجه و ۲۱ دقیقه و ۴۵ ثانیه خط شرقی ۱ نصف النهار مبدا واقع گردیده و براساس آخرین تقسیمات کشوری دارای ۳ بخش شیب آب، پشت آب، مرکزی و پنج شهر علی اکبر، محمدآباد، ادیمی، بنجار و زابل و همچنین ۹ دهستان می باشد. فاصله این شهرستان تا مرکز استان (زاهدان) ۲۰۷ کیلومتر می باشد. نام این شهر ابتدا نصرت آباد سنجرانی بوده که در زمان حکومت رضاشاه پهلوی در سال ۱۳۱۶ به زابل تغییر نام یافته است. (راهنمای گردشگری استان سیستان و بلوچستان)

۴. جاذبه های طبیعی شهرستان زابل

۴-۱ کوه خواجه یا کوه رستم

تنها عارضه دشت سیستان می باشد که به وسیله مواد آتشفشانی سخت در ۳۰ کیلومتری غرب زابل وسط دریاچه هامون شکل گرفته و دارای ۶۱۲ متر ارتفاع می باشد.

۴-۲ تالاب هامون

تالاب هامون که بیش از چهارهزار کیلومتر مربع وسعت دارد از سه بخش پوزک در شمال شرقی صابوری در شمال غربی و هامون هیرمند در مغرب و جنوب غربی سیستان تشکیل شده است. البته مساحت هر یک از هامون ها به آب ورودی رود مرزی هیرمند و رودخانه فصلی دیگر که وارد تالاب می شوند بستگی داشته و افزایش هم می یابد. تالاب هامون گرچه از لحاظ اقتصادی برای ساکنان

های قدیمی، برج و باروها و حصارهای مختلف، چند زیارتگاه، قبور سنگی، کاخ و شهری کوچک و... در آن دیده می شود. این بنا با معماری زیبای خود از بزرگترین بناهای خشتی پیش از اسلام است.

۳-۵ نقاشی دیواری کوه خواجه

کاخ کوه خواجه بسیار مجلل و مزین به نقاشی های دیواری تزئینات گچی و نقوش برجسته و مجسمه های گوناگون بوده است. صحنه های نقاشی های دیواری کوه خواجه حکایت از استفاده از نوعی هنر تلفیقی می نماید که هنرمندان نقاش با استفاده از سنت های نقاشی و داستان پردازی یونانی و ایران، سنت های زمان خود را در روی این نقوش جاودانه ساخته اند. (راهنمای گردشگری استان سیستان و بلوچستان / ۱۳۸۷ / ۲۰)

جدول شماره ۱: فهرست مربوط به اماکن تاریخی و فرهنگی

شناسایی شده شهرستان زابل

زابل
کوه خواجه یا کوه رستم
تالاب هامون
شهرسوخته
قلعه چهل دختران
آسیاب بادی مچی
منطقه حوضدار

مأخذ: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان سیستان و بلوچستان

۶. زبان و مذهب

اکثریت مردم شهرستان زابل به فارسی و لهجه زابلی تکلم می کنند و زبان بلوچی نیز در آنجا رایج است. ۸۹/۹۹ درصد جمعیت این شهرستان را مسلمانان شیعه و سنی تشکیل می دهند. ۶۰ درصد از مردم شهرستان اهل تشیع و ۴۰ درصد اهل سنت هستند، جمعیت شیعه شهرستان زابل پیش از انقلاب ۹۰ درصد بوده است.

۷. صنایع دستی

از صنایع دستی زابل می توان به قالی، قالیچه، گلیم پشمی و حصیربافی اشاره کرد که از اقلام صادراتی شهرستان نیز به شمار می آید، قالیبافی در روستاها و بین عشایر منطقه نیز رواج دارد و از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است. (سیستان و نخستین عمل رستم زاد در ایران و جهان / ۱۳۸۰ / ۲۶)

جدول شماره ۲: فهرست مربوط به صنایع دستی شهرستان زابل

سیستان دارای اهمیت بسزا می باشد از نظر زیست محیطی نیز منبعی عظیم و مهم به شمار می رود. منطقه حفاظت شده هامون به دلیل قرار گرفتن در مرکز مناطق کویری کشورهای ایران و افغانستان در حقیقت تنها مأمن زیست پرندگان مهاجر در شرق کشورمان محسوب می شود. وجود دریاچه آب شیرین، زمین های باتلاقی پخش آب حاصل از طغیان رودخانه ها، نیزارها و در نهایت تولید بالا از جلبک ها، حشرات و ماهیان در مواقع پرآبی باعث شده تا این منطقه مأوای صدها هزار پرند مهاجر بخصوص پرندگان آبی و کنار آبی باشد. (همان منبع قبلی)

۵. جاذبه های تاریخی شهرستان زابل

۱-۵ شهر سوخته

محوطه باستانی شهر سوخته بین جاده زاهدان و زابل قرار گرفته و با شهرستان زابل حدود ۵۵ کیلومتر فاصله دارد. این استقرار دوران شهرنشینی بر روی یکی از تراس های دلتای سیستان که از دشتهای مجاور بلندتر است و در هزاره سوم قابل کشاورزی بوده قرار گرفته، این سلسله تپه های کم ارتفاع در کنار کهن ترین دلتاهای رود هیرمند و از مهمترین مراکز عصر مفرغ در شرق ایران به شمار می رود. بهترین آثار باقیمانده که متعلق به هزاره های سوم و چهارم ق.م است در سمت شرقی شهر سوخته مشاهده می شود. محوطه باستانی شهرسوخته به علت وسعت و موقعیت خاصی که دارد از چشم پژوهشگران در امان نمانده و در گزارشات خود به این محوطه اشاره کرده اند. یکی از نخستین کسانی که به آن اشاره کرده است کلنل چارلز ادوارد بیت سال ۱۳۵۶ قمری در زمان ناصرالدین شاه قاجار از این منطقه سخن به میان آورده است. اما نخستین گزارشات علمی باستان شناسی در خور توجه که حتی پس از گذشت سالیان دراز اعتبار دارد همانا نوشته های سراورال اشتاین است که در سال ۱۹۱۶ در طی بازدیدی از سیستان به این محوطه اشاره و با حفر گودال های آزمایشی قدمت آن را به نیمه دوم هزاره دوم و سوم ق.م تشخیص داد. فعالیتهای اخیر در شهرسوخته به همت کاوشگران ایتالیایی وابسته به موسسه مطالعات خاورمیانه و دور (ایزومئو) در سال ۱۹۶۰ آغاز گردید و اکنون نیز آقای سجادی تحت نظارت میراث فرهنگی در حال کاوش و بررسی شهرسوخته می باشد. (پیشینه تجارت در شهرسوخته / ۱۳۸۲ / ۱۸)

۲-۵ کوه خواجه

مجموعه ای از آثار دوره های مختلف تاریخی و اسلامی و از جمله یک بنای وسیع و آتشکده آن قلعه های خشتی، راه ها و دالان

تجاری هاوارد است. در واقع این روش بهترین استراتژی برای سازمان ها می باشد. (مرادی، مسیحی / ۱۳۸۱ / ۴۰)

۹. امکانات

از آنجایی که شهر زابل در مسیر توسعه محور شرق قرار دارد لذا یکی از پتانسیل های مثبت جهت جذب و ورود بیشتر گردشگر به منطقه می باشد.

- آثار تاریخی و طبیعی متنوع در نقاط مختلف شهرستان زابل
- صنایع دستی و سوزن دوزی متنوع که از اقلام صادراتی شهرستان به شمار می آید.
- وجود مجتمع تفریحی چاه نیمه در شهرستان زابل که جزء واحدهای پذیرایی این شهرستان محسوب می شود.
- تالاب هامون که بزرگترین منبع آب شیرین در زابل که جزء واحدهای پذیرایی این شهرستان محسوب می شود.
- برخورداری از خاک مناسب جهت رونق کشاورزی برای روستائیان در این شهرستان
- وجود گلخانه ها با محصولات متنوع
- وجود قلعه سه کوه که گردشگران زیادی را به آن منطقه کشانده است
- شهرسوخته که قدیمی ترین آثار تاریخی این منطقه محسوب می شود و از سایر کشورها به این منطقه توریست مراجعه کرده است.

۱۰. محدودیت ها

- مطلوب نبودن فضای سبز و استراحتگاه ها و تفریگاه های مناسب
- عدم وجود سرویس های بهداشتی مناسب در این مناطق (اماکن تاریخی و فرهنگی واقع در سطح شهر)
- عدم ساماندهی لازم و تبلیغات مناسب جهت شناسایی مناطق نمونه گردشگری
- عدم وجود تسهیلات و تجهیزات لازم برای گردشگر
- عدم نیروی انسانی ماهر و متخصص جهت حفظ و نگهداری این گونه مراکز
- عدم وجود راه ارتباطی مناسب برای رسیدن به مرکز تفریحی از نظر فضای سبز
- عدم وجود امکانات جانبی مناسب در سایر مراکز تفریحی شهرستان

فرش
قالیچه بافی
گلیم بافی
حصیربافی
خامه دوزی
سوزن دوزی
پارچه بافی

مأخذ: سیستان و نخستین عمل رستم زاد در ایران و جهان

جدول شماره ۳: فهرست مربوط به آثار باستانی و دیدنی

شهرستان زابل

قلعه بی بی دوست
تپه
قلعه تیمور
قلعه سه کوه
تپه دهانه غلامان
قلعه سام
قلعه رستم
شهرسوخته
کوه خواجه
قلعه حوضدار

مأخذ: سیستان مهد تمدن و شهرنشینی

۸. مدل تحلیلی SWOT

درخصوص روشهای تجزیه و تحلیل ظرفیت ها، روشهای مختلفی وجود دارد که از آن جمله می توان به تجزیه و تحلیل SWOT، مدل خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل خارجی، مدل خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل داخلی و نظایر آن اشاره نمود. تجزیه و تحلیل SWOT مخفف واژگان لاتین Strength (نقطه قوت) Weakness (نقطه ضعف) Opportunity (فرصت) و threat (تهدید) است. (وزارت جهادکشاورزی / ۱۳۸۰ / ۲۰۳)

تکنیک یا ماتریس SWOT که گاهی TOWS هم نامیده می شود ابزاری برای شناخت تهدیدها و فرصت های موجود در محیط خارجی یک سیستم و بازشناسی ضعف ها و قوت های داخلی آن به منظور سنجش وضعیت و تدوین راهبرد برای هدایت و کنترل آن سیستم است. این روش (SWOT) نتیجه مستقیم مدل دانشکده

- عدم تسهیلات زیربنایی شامل آب، برق، روشنایی در حد لزوم در مراکز تفریحی و گردشگری

۱۱. پیشنهادات

- ۱- زمینه سازی و بهره برداری از حمایت های بخش خصوصی و کارآفرینان، برای سرمایه گذاری در صنعت توریسم در منطقه سیستان، از طریق شفاف سازی سیاست های دولتی و برنامه های محلی، پرداخت تسهیلات بانکی و مانند اینها.
- ۲- تنوع بخشی به امکانات، خدمات و فعالیت های توریستی به منظور جلب رضایت گردشگران و بالطبع افزایش تعداد گردشگران و همچنین بکارگیری طبقات مختلف مردم روستاها در فعالیت های متنوع و مختلف.
- ۳- بازنگری به نحوه سرمایه گذاری و توزیع امکانات، خدمات و تسهیلات توریستی و اولویت دهی تخصیص مجدد این نوع امکانات به نواحی روستایی با قابلیت بالا و متوسط جذب گردشگر.
- ۴- برگزاری همایش ها و نشست های توسعه سرمایه گذاری در صنعت توریسم. دعوت از سرمایه گذاران مقیم ایران و خارج و ایجاد تسهیلات و امتیازات ویژه سرمایه گذاری در زمینه احداث هتل، مجتمع های اقامتی، تاسیسات تفریحی همچون پارک های تفریحی و جنگلی.
- ۵- استفاده از موقعیت مرزی منطقه در راستای توسعه توریسم تجاری با کشورهای همسایه.
- ۶- بهره گیری از موقعیت ترانزیتی منطقه از طریق برقراری ارتباط اقتصادی قوی تر با کشور همسایه در قالب اجرای طرح های توسعه منطقه ای و گردشگری.
- ۷- بهره گیری از سابقه تمدنی و تاریخی کهن منطقه در راستای جذب توریست از طریق تبلیغات بین المللی.
- ۸- بهره گیری از قابلیت جاذبه های طبیعی، با برگزاری تورهای محیط زیست، گردشگری طبیعی، درمانی و کویری.
- ۹- تهیه طرح های توسعه مناطق نمونه گردشگری.

۱۲. نتیجه گیری

برای تحقق توسعه پایدار توریسم با توجه به یافته ها و نتایج حاصله اقدامات و راهکارهایی پیشنهاد می شود:

- ۱- تدوین و اجرای طرح ها و برنامه های جامع توریستی در مقیاس منطقه ای، به منظور شناسایی و منطقه بندی نواحی توریستی و

کلان گزینی و ایجاد امکانات و خدمات برای هر منطقه با توجه به نوع گردشگران و پتانسیل ها و توانایی های توریستی در آن منطقه.

- ۲- شناسایی جاذبه ها و فرآورده های مختلف توریستی در مناطق مختلف و بهره گیری بهینه و هدفمند از آنها در جهت ایجاد اشتغال و افزایش درآمد. بازنگری به نحوه سرمایه گذاری و توزیع امکانات، خدمات و تسهیلات توریستی در سطح منطقه و اولویت دهی تخصیص مجدد این نوع امکانات به مناطق مختلف با قابلیت بالا و متوسط جذب گردشگر.

- ۳- تاسیس یک نهاد چند منظوره زیرنظر سازمان جهانگردی و ایرانگردی در مراکز مناطق (استان ها) به منظور ایجاد هماهنگی بین دستگاه ها و نهادهای مرتبط و شناسایی و برطرف نمودن مشکلات موجود در زمینه مسایل مربوط مناطق توریستی.

با توجه به یافته های این پژوهش منطقه سیستان دارای جاذبه های متنوع طبیعی و زیست محیطی است. در کنار این طبیعت بکر و زیبا از جاذبه های خاص ژئوتوریستی نیز برخوردار است که به همراه فرهنگ غنی و سنتی و قدمت تاریخی آن مجموعه ای از بهترین جاذبه های گردشگری را در پهنه ای کوچک در منطقه ای دور از پایتخت دارا می باشد.

نتایج بررسی و تحلیل ها نشان می دهد که مناطق سیستان با دارا بودن جاذبه های گردشگری می تواند یکی از محورهای مهم گردشگری کشور باشد. با توجه به بررسی وضعیت موجود و شناسایی نقاط قوت و فرصت های توسعه توریسم در منطقه و از طرفی نقاط ضعف و تهدیدهایی که در فرآیند توسعه گردشگری این ناحیه وجود دارد، رهیافت هایی موثر بر این فرآیند با توجه به مدل SWOT بیانگر است ضعف و بی ثباتی در مدیریت ضعف تبلیغات و ناهماهنگی سازمان های مرتبط در زمینه گردشگری با مردم از علل توسعه نیافتگی در منطقه سیستان هستند.

۱۳. منابع

۱. وزارت جهادکشاورزی، راهنمای تهیه طرح و ساماندهی توسعه اقتصادی، اجتماعی، فضاها و روستایی، دفتر برنامه ریزی توسعه روستایی ۱۳۸۵.
۲. مرادی مسیحی، فراز، برنامه ریزی استراتژیک در کلان شهرها، انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران، چاپ اول ۱۳۸۱.
۳. مهندسین مشاور شهر و خانه، ۱۳۶۵، ۵۶.
۴. موحد، علی، گردشگری شهری، ۱۳۸۶.
۵. پاپلی یزدی، محمدحسین، سفایی، مهدی، گردشگری، ماهیت و مفاهیم، انتشارات سمت تهران ۱۳۸۵.

اولین همایش ملی گردشگری، اقتصاد و بازاریابی
The First National Symposium on Tourism, Economy & Marketing
دانشگاه آزاد اسلامی زابل - ۲۶ و ۲۷ بهمن ماه ۱۳۹۰

۶. دینداری، احمدی، گردشگری شهری در ایران و جهان، انتشارات واژگان خرد، ۱۳۸۶.
۷. رضوانی، علی اصغر، جغرافیای صنعت و توریسم، انتشارات پیام نور، ۱۳۷۹.
۸. راهنمای گردشگری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۵.
۹. پیشینه تجارت در شهر سوخته، دانشگاه زابل، ۱۳۸۲.
۱۰. سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان سیستان و بلوچستان.
۱۱. سیستان مهد تمدن و شهرنشینی، دانشگاه زابل، ۱۳۸۲.
۱۲. سیستان و نخستین عمل رستم زاد در ایران و جهان، دانشگاه زابل، ۱۳۸۲.